

konstrukcija možda imala u vidu arhaičnu formulu dvostranog rimskog dokumenta s dvojnim tekstom (str. 171—172).

Kao što se vidi, Medvedev je otvorio daljnje mogućnosti istraživanja toga centralnog problema ne samo bizantske nego i zapadnoevropske diplomatike.

Još jednom važnom pitanju posvetio je Medvedev izuzetnu pažnju. Riječ je o poznatoj noveli carice Irene (797—802), po kojoj se isprave pišu u prisutnosti sedam ili pet (iznimno 3) svjedoka. Ako se pojavi sumnja u vjerodostojnost neke isprave, pozivaju se svjedoci koji iskazuju da li je ona autentična. Ako su svjedoci u vrijeme spora već poumirali, spor treba biti završen bez daljnjeg istraživanja, što po Medvedevu govori o povećanom značenju isprava u dokaznom postupku (str. 115—118). I ovdje se vidi da se Medvedev s pravom vrlo oprezno izražava. Naime, čini nam se očitim da je pravna snaga isprave ovisila i po Ireninoj noveli u prvom redu o svjedocima. Novela ovdje ne spominje tabularije koji bi trebali biti najpozvaniji da posvjedoče vjerodostojnost isprave. Proizlazi da su po noveli tabulariji bili puki pisari isprave bez ikakve *fides publica*. Posebno začuđuje što se o njima ne govori čak ni u slučaju kada su svi svjedoci umrli, to više što u prethodnom tekstu novela spominje »tabularije, nomike i svjedoke« pa je teško pretpostaviti da je novela »zaboravila« tabularije. Možda ih je smatrala kvalificiranim svjedocima?

Od ostalih zapažanja Medvedeva vrijedi ovdje istaknuti da se u privatnim ispravama »uopće ne odražavaju ni u terminologiji ni u formulama norme feudalnog prava« (str. 226). Medvedev to objašnjava okolnošću da je privatna isprava u Bizantu nastala na temelju pravnih poslova koji se kreću u okviru rimske ideje o »punom rimskom vlasništvu«, a i s time što je u Bizantu postojalo »mnogobrojno slobodno seljaštvo, do konca Bizanta, koje je raspolagalo svojim zemljama kao svojim vlasništvom čak i uz postojanje zemaljskih veza sa seljačkom općinom« (na i. mj.). I ovdje je Medvedev otvorio put idućim istraživačima jer on s druge strane ističe da npr. javne darovne isprave i »praktici« daju dovoljno obavijesti o raznim vidovima feudalnog posjedovanja zemlje. Vidi se da je riječ o bizantskom tipu feudalizma, o kojem je zadnjih desetljeća napisan upravo nepregledan broj članaka i knjiga.

U ostale teme, isto tako magistralno i sveobuhvatno analizirane, uvijek na osnovi bogatog izvornog materijala i literature ne možemo u ovome prikazu ulaziti jer bi se on previše odužio. Nadamo se da je i ovih nekoliko zapažanja u povodu Medvedevljeve knjige opravdalo našu uvodnu tvrdnju da je knjiga izvanredno bogata i studiozno napisana i da predstavlja nezaobilaznu pomoć pri radu svakoga bizantologa, a da će i našim povjesnicima biti od goleme pomoći.

Lujo Margetić

Eva Österberg i Dag Lindström, CRIME AND SOCIAL CONTROL IN MEDIEVAL AND EARLY MODERN SWEDISH TOWNS,
Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Historica Upsaliensia 152, Uppsala 1988,
169 str.

Knjiga istaknute švedske medijevistkinje s lundskog sveučilišta i asistenta iz Uppsale vrijedan je prilog suvremenoj švedskoj socijalnoj historiji. Autori proučavaju promjene u strukturi kriminala u Švedskoj u razdoblju od 1400. do kraja prve četvrtine 17. stoljeća, nastojeći na taj način shvatiti promjene u čitavom društvu. Sačuvanost materijala odredila je da predmet njihova proučavanja budu samo gra-

dovi. Vrijednost knjige je i u stalnom nastojanju autora da rezultate što su ih dobili uspoređuju s istovrsnim podacima za ostale evropske zemlje.

Švedsko je društvo kasnoga srednjega vijeka i ranoga novovjekovlja donekle specifično. Švedska je u 15. i 16. stoljeću pretežno agrarna zemlja u kojoj 95% stanovništva živi na selu. Jedini veći grad je Stockholm s oko 9000 stanovnika osamdesetih godina 16. st. i s oko 10.000 dvadesetih godina idućega (21). Seljačka je ekonomija bila kompleksna, kombinirajući ratarstvo, stočarstvo, lov i ribolov, a obradive su površine bile u najvećoj mjeri u rukama slobodnih seljaka. S pojavom reformacije dolazi do promjena. Kralj Gustav Vasa (1521—1560), slijedeći težnju plemstva za osamostaljenjem unutar skandinavske unije, započinje centralizaciju države povećavanjem poreza i jačanjem građanstva (20, 23). Pred kraj njegove vladavine 47% zemlje u staroj Švedskoj (bez Finske) drže slobodni seljaci, 30% kruna, a 22% plemstvo (9). Država jača, rađa se efikasnija administracija, a pod Erikom XIV (1560—1568) švedska politika postaje ekspanzivna. Rat s Danskom, Poljskom i Rusijom predigra je pretvaranja Švedske u evropsku velesilu, ali ti sukobi dovede do haranja južnih provincija i veće prisutnosti vojske u društvu (21).

Razvoj u 16. st. karakterizira i porast stanovništva koje se usmjerava u još nenastanjene oblasti na sjeveru, osnivanje novih gradova i jačanje rudarstva (9, 21). Oslanjajući se na građanstvo, kralj sprečava seljačku trgovinu, ali se Švedska tek u 17. st. uspijeva uključiti u međunarodnu razmjenu izvozom željezne robe i oružja (22).

To je, u najgrubljim crtama, društveno-ekonomski okvir unutar kojega autori promatraju promjene u kriminalitetu. Osnovno pitanje na koje pritom žele odgovoriti jest: je li život u Švedskoj u promatrano vrijeme bio brutalan, ili relativno siguran za pojedinca?

U evropskoj historiografiji postoje dvije osnovne teorije kriminaliteta, prema kojima i autori žele zauzeti određeni stav. To su teorija kontinuiteta, po kojoj od srednjeg do novog vijeka nema promjena u ponašanju niti pojedinaca niti u odnosu zajednice prema zločinu. Druga je teorija promjene, po kojoj je između 15. i 18. st. vidljiva promjena od društva učestalog kriminaliteta i primitivnih socijalnih odnosa prema društvu uljuđena ponašanja i samokontrole. Po tome bi nasilje bilo urođeno srednjem vijeku i 16. stoljeću, ali bi ga kasnije bilo manje (12—14).

Teorija promjene ima raznih dodatnih tumačenja uzroka krimalnoga ponašanja. Po jednjima, promjene su uvjetovane odnosima što ih donosi kapitalizam, stvarajući sloj siromašnoga gradskog stanovništva, prinuđenog da se odaje kriminalu. Drugi drže da promjene donosi centralizacija države, ne samo zato što uzrokuje nove oblike kriminala, nego efikasnijom administracijom stvara drugačiju sliku prijestupa (14).

U uvodnom dijelu autori daju i sažet pregled dosadašnjeg rada švedskih historičara na proučavanju kriminaliteta, uočavajući da se pažnja pretežno posvećivala 19. stoljeću, iako je bilo nekih analiza duljih razdoblja. Koristila se pritom socijalno-historijska mikroanaliza pojedinih slučajeva, a ne kvantitativna analiza većih serija podataka (npr. J. Sundin, *Theft and Penury in Sweden 1830—1920*, *Scandinavian Journal of History*, 1976). Tek je Österbergova, zasnivajući svoja istraživanja na teorijama civiliziranja Evrope Norberta Eliasa, posvetila više pažnje ranijim razdobljima (Österberg, *Violence among Peasants: Comparative Perspectives on Sixteenth and Seventeenth Century Sweden*, u: *Europe and Scandinavia: Aspects of the Process of Integration in the 17th Century*, ed. G. Rystad, Lund 1983) (15).

Istraživanju srednjovjekovnog kriminaliteta i društvene zaštite pogoduje činjenica da je Švedska, za razliku od većine drugih zemalja, već od sredine 14. st. imala samo po jedan zakon za gradove i za ostatak zemlje (Municipalni i državni zakon Magnus Erikssona). Osim rudara, vojnika i seljaka na veleposjedima, svi ostali

išli su na gradske ili seoske sudove, a stanovitu samostalnu kontrolu imale su crkvene institucije i cehovi nad svojim članovima, kao i otac nad obitelji i poslugom (16).

Vrijednost ujednačenosti sudske prakse umanjuje slaba sačuvanost izvornog materijala. Za gradove su sačuvani sudski zapisnici tek od druge polovice 15. st., za selo tek od kraja 16. st. (15).

U trećem poglavlju, također uvodnom, riječ je o zakonima i sudovima, dakle sudskoj praksi, u Švedskoj, uglavnom u gradovima. Gradovima su upravljali kraljevski upravitelj i vijećnici, građani s određenom imovinom, najčešće trgovci. Pored njih u Stockholmu postoji i komornički sud (dva vijećnika i komornik) (30).

Najveći je broj prijestupa bio kažnjavan globama, a ubojstvo, bigamija, izdaja i palež i smrću. Ponekad se izricala i kazna protjerivanjem, npr. za lažne optužbe. Sve te kazne, kako je već istaknuto, regulirane su Municipalnim zakonom, ali su neke manje dopune mogle sadržavati i gradske povelje (29).

Od početka 17. st. zakonodavstvo se pooštava, a uvode se u nekim gradovima i viši sudovi, no kralj i dalje zadržava pravo vrhovnog sudstva (30).

Važna je modernizacija provedena tek 1695. ukidanjem zakletve kao sredstva obrane. Otada je nužno provesti dokazni postupak pred porotom (31). Tortura je i u srednjem vijeku bila iznimna i samo lakšeg oblika (32).

U četvrtom poglavlju autori prelaze na analizu kriminala u dva provincijska grada: Arbogi i Vadsteni. Građići su smješteni u središnjim dijelovima Švedske i tipični su za većinu naselja tog tipa. Analizirati se mogu, dakako, samo progonjeni zločini, jer o ostalima nema podataka, tako da nam nasilje u obitelji ili sukobi među majstorima i šegrtima ostaju sakriveni (39).

Kroz čitavo razdoblje najveći je broj lakših fizičkih napada, što u 15. st. obuhvaća čak 56% svih delikata. Istodobno, drugu su kategoriju činili teži napadi (12%). Svi ostali delikti nisu prelazili po nekoliko postotaka (52). Zanimljivo je da je u ostalim evropskim zemljama taj oblik kriminala najčešći (v. M. Weisser, *Crime and Punishment in Early Modern Europe*, Hassocks 1979). Ta se pojava tumači kao izraz spontane agresivnosti u iznošenju stavova, što nije smatrano sramotnim tako dugo dok se nije odigravalo u tuđoj kući. Sukobi te vrste iznošeni su pred sud zato da bi se sporovi okončali i da bi i oštećena strana sačuvala čast, a ne zato da bi se počinitelj ponižavao ili stvarno kaznio. Zbog toga su kazne najčešće bile male globe. Čak u 90% slučajeva sud je izricao manje globe od onih propisanih zakonom (52, 55).

U drugoj polovici 16. st. raste broj seksualnih delikata. To zapravo znači da su im sudovi počeli poklanjati više pažnje, jer je reformacija uvela stroži odnos prema izvanbračnim i predbračnim vezama (54). Takvoj bi se tvrdnji švedskih historičara (jer autori knjige nisu usamljeni u ovakvom tumačenju intenziviranja seksualnih delikata) mogli suprotstaviti statistički podaci o broju izvanbračne djece u Evropi 19. stoljeća, iz kojih se vidi da su izvanbračni odnosi bili doduše svuda učestali, ali da su vrlo visoke brojke dostizane baš u protestantskim zemljama sjevera Evrope (v. M. Mitterauer, *Illegitimität in Europa. Historische Bedingungen in Familienverfassung, Wertsystem und Arbeitsorganisation*, u: *Geschlechtsreife und Legitimation zur Zeugung*, Verlag Karl Alber, München-Freiburg 1984, 574–575). Upada u oči i stanovita sličnost ove pojave u Švedskoj s većim brojem seksualnih delikata u Varaždinu, u kojem se ta tendencija nazire unatoč relativno malom broju podataka (v. N. Budak, *U sukobu s javnim moralom. Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 21, 1988, 121–128). Ne smije se zaboraviti da je i Varaždin bio izložen protestantskim utjecajima.

Specifičnost je švedskih gradova, pogotovo provincijskih, malen broj krađa. Dok u evropskim gradovima prijestupi te vrste dostižu do 40%, u švedskim rijet-

ko prelaze 5%. Objašnjenje nalaze autori u strukturi švedskoga društva. Gradovi su bili maleni, s do 1000 stanovnika, a građanstvo se regrutiralo iz seljaštva koje je bilo slobodno te je njegova ekonomska samostalnost uvjetovala i drugačije obrasce ponašanja i odnosa prema vlasništvu (57—59). Da su krađe bile rijedak i težak zločin, vidi se i po uvredama zbog kojih se dolazilo pred sud, među kojima su najčešće bile one vezane uz krađu (60).

Peto je poglavlje posvećeno kriminalu u glavnom gradu. Analizi prethodi opsežni uvod o karakteru izvornog materijala što ga, uz sudske zapisnike, čine i posebni popisi globa, kao i neka razmišljanja o legitimnom i nelegitimnom kriminalu.

Slično kao i u provincijskim gradovima, u Stockholmu je prevladavalo fizičko nasilje, i to u blažim oblicima. Prema kraju promatranog razdoblja povećava se udio prijestupa vezanih uz ekonomsku djelatnost, kao i primjeri »građanskog neposlušta« (odbijanje izvršavanja stražarske dužnosti, neodazivanje sudovima, razni oblici kršenja komunalnih propisa) (137). Broj krađa i ovdje je relativno malen (138). Dosta je pažnje posvećeno seksualnim deliktima koji se češće bilježe krajem stoljeća. Vidljivo je da su rijetki slučajevi silovanja, za što je uobičajena kazna bila smrt (99—100), a i ubojstva novorođenčadi spominju se tek deset puta u 150 godina. U istom je razdoblju šest osoba osuđeno na lomaču zbog protuprirodnog bluda sa životinjama, a smrtnom su se kaznom kažnjavali i rijetki slučajevi bigamije (125). Pod utjecajem reformacije javlja se početkom 17. st. tendencija da se i preljubi kažnjavaju smrću (127). Slično se pooštava odnos i prema prostitutkama: dok im se u srednjem vijeku samo propisivao način odijevanja, u 16. ih stoljeću protjeruju, pa čak i fizički kažnjavaju (128).

Veliku su ulogu u sudstvu igrale nagodbe stranaka, kojima su se završavali i teži slučajevi (npr. ubojstva). Pritom se ipak pazilo da grad i kruna ne budu zakinuti u svojim prihodima od globa te su se zbog toga nagodbe i preferirale pred smrtnim kaznama (132—135).

Obiteljske strukture i odnosi među članovima obitelji danas sve više privlače pažnju historičara, te su i autori ove knjige obradili nasilje u obitelji u posebnom poglavlju. Kako se sukobi unutar obitelji rijetko rješavaju na sudu, to je bilo potrebno pronaći i druge izvore osim sudskih zapisnika. Autori su se poslužili spisima inkvizicije iz 1596, kada je temeljito ispitano sve stanovništvo biskupije Linköping u vezi sa svime što se odnosi na vjerski život. Dodatne su informacije dobili iz spisa kojima se dokumentirao prijedlog za proglašenje dvoje svetaca (1410-ih i 1470-ih). Na temelju tih ipak malobrojnih podataka, autori su zaključili da se i u kasnom srednjem vijeku, protivno tvrdnjama nekih autora (v. P. Ariès, *Centuries of Childhood*, London 1962), posvećivalo mnogo pažnje odgoju i zdravlju djece (144—146), makar u krajevima jače podložnim katolicizmu. U obiteljima je bilo nasilničkog ponašanja, što se vidi iz akata inkvizicije, ali je ono rjeđe završavalo fizičkim obračunima, a češće se svodilo na psihičko maltretiranje (147—148). Iako je nasilje glave obitelji smatrano donekle normalnim, ni država ni crkva nisu dopustale neograničeno fizičko obračunavanje, pa je i privatni život bio podvrgnut kontroli. Ubojstvo vlastitoga djeteta moglo se, doduše, objasniti kao nehotično, ali se moglo i kazniti smrću na kotaču (148—149).

Napokon, autori su rezultate svojih istraživanja saželi u šest zaključaka:

1. dok u strukturi kriminala u 15. st. prevladavaju blaži oblici nasilja (tučnjave, udarci, lakše ranjavanje), dotle u toku 16. st. ima sve više ekonomskih prekršaja, građanske nediscipline, vrijeđanja i donekle seksualnih delikata. Sve to vidljivije je u Stockholmu, ali se uočava i u provincijskim gradovima.

2. Udio fizičkog nasilja najveći je kroz čitavo razdoblje. Ubojstva su, međutim, rijetka u središnjim dijelovima, a relativno česta u pograničnim, osobito prema Danskoj, gdje su bili česti i oružani sukobi.

3. Na osnovi raspoloživog materijala nemoguće je utvrditi točan socijalni status kažnjenih. Pred sudom se pojavljuju pripadnici svih gradskih slojeva, kao i ljudi sa sela. Jedina grupa koja se izdvaja jesu vojnici.

4. Postotak krađa u Švedskoj manji je no drugdje u Evropi. Razlog je veća ekonomska i socijalna sigurnost Šveđana koji su najčešće osobno slobodni i go-spodari svoje imovine, ali je činjenica da i mali švedski gradovi ne pružaju pri-liku za tu vrst kriminala.

5. Dva su osnovna principa djelovanja švedskih sudova: reintegracija i isklju-čenje. Kada neki prijestup učini osoba koja inače nije sklona kriminalu (a to je najčešći slučaj, jer i najugledniji građani dolaze pred sud zbog udarca zadanog u svađi), izriče se blaga novčana kazna, uglavnom niža od zakonom propisane, kako bi se spor izgadio, a okrivljeni mogao nesmetano nastaviti život u zajednici. Prekršiteljima koji se češće javljaju pred sudom, a pogotovo za teže zločine, izri-ču se teške kazne: smrt, progonstvo, sakaćenje. Time se isključuju iz zajednice ili trajno obilježavaju.

6. Mora se prihvatiti kao točna tvrdnja zastupnika ideje »processa civilizira-nja« da tek novi vijek donosi čovjeka koji prvo misli, a tek onda udara. To ne znači da je srednji vijek nesigurno doba u kojemu su slabiji bili izloženi stalnom fizičkom nasilju. Danas se zaustavljanje izljeva gnjeva postiže samokontrolom, u srednjovjekovnom se društvu to postizalo društvenom kontrolom.

Promjene u strukturi kriminala izrazitije su u Stockholmu, pa autori zaklju-čuju da ih treba tumačiti kao posljedicu izgradnje jake centralizirane države i njenog upletanja u ekonomiju i administraciju, a ne uz stvaranje slobodnog tr-žišta i ulazak Švedske u krug kapitalističkih zemalja (159—160).

Napomenimo na kraju da je knjiga očito rezultat zajedničkog rada dvoje au-tora, ali da je autorstvo pojedinih poglavlja ipak razlučeno: 3. i 5. napisao je D. Lindström, a ostala E. Österberg.

Unatoč nekim nedorečenostima, pogotovo u tumačenju društvenih promjena kao uzroka promjena u strukturi kriminala, te nekim nedovoljno utemeljenim tvrdnjama (pristajanje uz ideju »processa civiliziranja«), knjiga je svakako vrijedan doprinos ne samo socijalnoj historiji Švedske, nego i komparativnom proučavanju pojava kriminaliteta i fenomena nasilja u Evropi uopće.

Neven Budak

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH